

Resim Sanatında Çizgi ve Çizgi Ritmi Üzerine

Dr. Mehmet Özkartal

Özet

Sanatın temelini oluşturan çizgi, yazının da kendisidir. Duygu, düşünce, hayal ve gerçeklerin çizilmeden aktarılamayacağı, okuyucuya ulaşamayacağı gibi çizmeden bir objenin, kütlenin, görüntünün aktarılamayacağı da aşikârdır. Yazarlar kâğıdı çizerek, duygularını harf dediğimiz şekillerle aktarırken, sanatçılarda çizgi aracılığıyla duygu ve düşüncelerini, hayallerini, gözlemlerini şekiller ve formlarla oluştururlar. Sanatın ve sanatçının görsel yaratıda ana kullanım unsuru olan çizgi, insan yaşamının en önemli iletişim ve anlaşma aracıdır. Her yazı karakteri kriminal olarak kişinin psikolojik yapısını nasıl ortaya çıkarırsa, sanatçı içinde kullandığı çizgi kişiliğinin ve duygularının yansımasıdır. Ritim ise "seste, harekette, biçimde, renkte, konumda, yaşantıda, doğada, düzenli, sistemli tekrarlar, yinelenmeler, yinelenmelerdir" (Demir,1993:110). Sanatçı eserlerini, izleyiciye kendini anlatmak ve onları etkilemek için yaratır. Sanatçının tüm çabası, izleyiciyi belli bir zaman için bile olsa, yaptığı eserde kendi zevkini duygu ve düşüncelerini aşılama, aktarmaktır. Sanatçı, bunun için eserinde çizgi ve ritimden yararlanır. Fischer'in (1995) dediği gibi "sanatın görevi açık kapıları yıkmaktan çok, kilitle kapıları açmaktır."

Sanatçı için önemli olan, iç dünyasını, duygu ve düşüncelerini, sevincini, kederini, kısacası tinini eserine aktararak izleyiciye sunmadaki ilk yol olan çizgi ve çizgideki ritimdir.

IN THE PAINT ART ABOUT LINE AND LINE RHYTHM

Abstract

The line, which forms the basis of art, is the very core of the writing as well. It is obvious that feelings, thoughts, imaginations and facts can not be transferred into and reach at the reader without drawing and of course transferring of a vision, an object and of a mass. While writers transfer their feelings with forms which we call as a letter by drawing on a piece of paper, artists form their feelings and thoughts through a line and of their imaginations and observations via shapes and forms. The line, which is the main element of art and artist in visual creativity, is the most significant communication and mutual understanding means of human life. As a handwriting style reveals the psychological mood of a person, the line used by the artist is the reflection of his/her personality and feelings. As for the rhythm, "regular and systematic repetitions in sound, movement, form, colour, position, life and nature" (Demir,1993:110). The artist creates its works to tell about himself/herself and to have an effect on the audience. The whole aim of the artist is to instil his/her own feelings and thoughts to the audience in the work he made even for a certain time. The artist benefits from the line and rhythm in his/her work. As stated by Fischer (1995), "The duty of art is to open locked doors instead of demolishing open doors". What is important for the art is the line and rhythm (the first way) in presentation the audience his/her inner world, feelings and thoughts, happiness and sadness, in short, transferring his/her spirit into the work.

Anahtar Kelimeler

sanat
çizgi
ritim

Keywords

art
line
rhythm

Giriş

Yazı; Türk Dil Kurumu sözlüğünde (1974:858) “düşüncenin işaretlerle saptanması” olarak tanımlanmaktadır. İnsanların düşündüklerini aktarmak amacıyla herhangi bir madde üzerine çizmek, kazımak suretiyle kullandıkları şekil ve işaretler yazıyı oluşturur. Bugün kullanılan yazının temelini oluşturan çivi yazısı ve hiyeroglif yazının kökeni paleolitik çağlara kadar uzanır. En ilkel toplumlar bile sesten başka anlaşma yöntemine ihtiyaç duymuşlar, işaret ve resimleri haberleşme simgesi olarak kullanmışlardır. Bu veriler, yazıdan daha eski olan anlatım aracının resim olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar, o çağın yaşam alanları olan mağaralarda duvarlara çizilen resimlerdir. İnsanlığın tarih sahnesine çıkışından itibaren mağara duvarlarını çizerek, kayaları, ağaçları ve taşları yontarak var ettiği eserler, klan üyelerindeki iç dünyanın dışa yansımaları olduğu kadar, anlaşma ve yaşam şeklinin de görüntüsünü günümüze kadar aktaran belgelerdir. Bugün kayalar üzerine çizilerek başlatılan görüntüler bizlere sadece yaşamak için avlanılan hayvanların görsel aktarımı değil, insanoğlunun doğaya karşı koyma düşüncesinin yanı sıra, yaşam mücadelesinin ve bu çizimleri aktaranların kendi neslini takip edenlere göstermek istediği, ne yaptıklarının belgesi ve mirasıdır. Belki yaşadığı dünyada avladıkları hayvanların güçlerine sahip olma inancına bağlı olarak çizilmiştir. Belki de avladığı hayvanın resmini çizmesinin amacı ondan daha güçlü olduğunu kanıtlamak istemesi ya da daha güçlü olmak için yapılan bir ayın, bir törendir. Ne sebeple olursa olsun bunlar duvarları kazıyan, kayaları çizen-yontan, şekil veren, boyayan insanoğlunun iç benliğini dışa yansıtması, bundan dolayı rahatlaması ve kendinde güç bulmasıdır. Bu eserler bize sanatın temellerinin o günlerde farkında olmadan atıldığının açık bir göstergesi ve belgesi niteliğindedir. Bu eserlerin temelini oluşturan çizgi, sanatın ve sanat eserin başlangıcı ve çıkış noktasıdır.

Aristo, “çizgi boş ile dolu arasındaki sınırdır” der (Bigalı,1976:216). Bu tanım, çizgi için söylenebilecek en kısa ve en anlamlı tanımdır. Çizgi; insanoğlunun var oluşundan bu yana kendini, yaşamını, yaşam şartlarını, duygularını anlatmada kullandığı, düşüncelerin, görüntülerin, hayallerin canlandırılmasını sağlayan, görselliğe dayanan anlatımların ve aktarımların ilk ve esas ögesi, aracıdır.

Bir yüzey sanatı ögesi olarak çizgi, “uzunluğuna oranla kalınlığı çok az olan bir şerit anlamını taşır. Dolayısıyla kalın bir fırçayla bir yüzey

üzerine vurulacak uzun bir boya darbesi resim sanatında çizgi olarak değerlendirilir" (Sözen-Tanyeli,1996:61). Plastik sanatlar alanında çizgi, sanat eserinin temelini teşkil eden, onu biçimlendiren, eseri görsel olarak var eden elemandır. Tansuğ'a (1973:4) göre "çizgi, yüzey üzerinde nesnenin ilk dış sınırlandırma eylemi olduğu için renkten de önce gelir. Resmin salt çizgilendirme isteğinden doğduğu bile ifade edilmiştir. Nitekim tarih öncesi insanın resim dünyasında da, ilkel insanda da, çocukta da, çizgi bu temel eğilimi belirler ve resim diliyle, ifadenin ana aracı olur" anlatımıyla çizginin resme kazandırdığı sanatsal etkiye açıklık getirir.

Read (1974:39) ise "sanat çizgilendirme isteğinden doğmuştur. Çocukta da böyle başlar. Görsel sanatlarda sadece kütle olmayıp sınırlı bir kütle olan heykelcilikte de çizgilendirme en önemli elamandır. Bu o kadar esaslı bir özelliktir ki bazı sanatçılar bunun şart olduğunu kabul ederler" demektedir.

Görsel sanat çalışmalarının temelini oluşturan anlatım aracı olarak çizgi, hareketi, yönü, ölçüsü, tipi, kullanım yeri ile de bağıntılı olarak esere güç ve anlam kazandırır. Atalayer (1999) "çizgi; plastik dilin temel "işaret" öğelerinden birisidir. İnsanın görsel algısına bağlı olarak türettiği bir yapay, plastik dilin öğesi, işaretidir. Bu açıdan tek başına bir anlam içermez. Bulunduğu konum, yer, sınır, yön, sayı, ölçü ile bir anlam kazandırır" diyerek çizginin ifade gücünün bulunduğu konuma bağlı olarak arttığını belirtmektedir.

Plastik sanatlar alanında çizginin başlı başına bir anlatım gücü ve bir anlatım dili vardır. Çeşitli kalınlıklarda ve biçimlerde kullanılabilen çizgiler - nesnelere bir yüzey üzerine resimsel aktarım sağlamsından öteye - salt çizgi olarak da bir anlatım ve ifade gücüne sahiptir. Kırıçoğlu ve Stokrocki'ye göre (1997:2.11) tarih boyunca, sanatçılar pek çok çizgi resim yöntemi geliştirmişlerdir. Bunlardan, kontur çizim; salt dış çizgi, mekanik çizim; bir ürün ya da bir binanın ayrıntılı bir perspektif görünümü ve planı ve yansıtmacı çizim; gerçekçi, insan, hayvan, portre, ya da ölü doğa (natürmort)'dır. Sanatçılar ayrıca noktalama, tarama, kalemin yan tarafını kullanarak yapılan çapraz tarama, yayma çubuğu, silgi, parmak ucu, pamuk kullanarak yayma gibi değişik çizgi ve gölgeleme teknikleri kullanmışlardır. Desen; çizgi resim, bir figür ya da nesnenin salt hareketini yakalamak için çabuk ve serbest yapılan bir çizgi tekniği olabildiği gibi, çok ayrıntılı uzun süreli çalışmayı gerektiren

teknikler de olabilir. Temel eksen ya da iskelete ait yönlerden başlanır ve giderek figürün hareketini gösterecek ek çizgilerle figür oluşturulur. Bunlar ayrıntılı çizimler değildir. Sanatçılar tablo ya da duvar tasarımı ile ilgili bir figürü incelemek için de desen çalışmaları yaparlar. Koleksiyoncular bu desen çalışmalarındaki canlı ve kendine özgü çekici özelliklere değer verirler.

“Çizgi; formal- düzenli bir organizasyon- bir sistemin ilk anahtarıdır. Objektif olarak, basit ölçüler ve yüzey karakterlerini anlatır. Subjektif olarak da; pek çok heyecansal tepkileri ve durumları belirtmekte kullanılır” (Bigalı,1976:217). Plastik sanatlar alanında, plastik ve geometrik bir kavram olan çizgi, sanat eserinin oluşmasında temeli teşkil eden, onu biçimlendiren, görsel hale dönüştürerek eseri var eden elemandır.

Plastik sanatlarda bir resmin oluşmasındaki en önemli unsur yapılacak konunun kompozisyon bütünlüğü içinde tasarlanmasıdır. Bir kompozisyonda tasarım öğeleri ve ilkelerinin ölçülülük, dengeli ve bütünlük içinde yerleştirilmesi gereklidir. Resimde tasarım; çizgi, form, biçim, renk, doku, ölçü, aralık (espas), yön ve ışık-gölge gibi tasarım öğelerinin anlatımcı bir düzen, bir uyum içerisinde bir araya getirilmesiyle oluşur. Bu tasarım öğelerinden çizgi, içerdiği anlatım gücü ile resmin en önemli öğesini teşkil eder. İnce, kalın, düz, eğri, kesik, bütün, doğru, dalgalı, kırık, yuvarlak vb. çizgiler duygu ve düşünceleri yansıtmak ya da karşıtlık duygusu uyandırmak amacıyla kullanılır. Çizgiler, tasarımın temelini oluşturan ana yapılarıdır. Bir resim tasarımında kullanılan çizgi ile anlatılmak istenen görsel tema simetrik ya da asimmetrik, derinlik ya da yükseklik, geometrik ya da düz biçimlere, doğal olan ya da doğal olmayan biçimlere göre anlatılmak istenen nesnelere canlandıran, hayat veren, her türlü görüntü, biçim veya formlar arasındaki ilişkiyi oluşturan, öldüren, gerilim sağlayan ya da yumuşatan, onların hayat bulmalarına neden olan yapıtaşlarıdır.

Çizgilerin Belli Başlı Fonksiyonları

Çizginin plastik sanatlar alanında başlı başına bir anlatım gücü ve bir anlatım dili vardır. Çeşitli kalınlıklarda ve biçimlerdeki çizgiler, nesnelere resmedilmesinden öteye salt çizgi olarak bir anlatım ve ifade gücüne sahiptir.

İslimyeli'ye (1977) göre "çizgiler fizik yapılarından doğan bir takım anlamlar bir takım duygular uyandırır, renkler gibi yaşar, kendilerine göre bir ruh taşırlar." Anlaşılmaktadır ki fonksiyonel olarak sanat eseri üzerinde;

a-) Çizgi bir alanın konturlarını çizerek belli eder, kenarlarını belirler ve bir alanı böler.

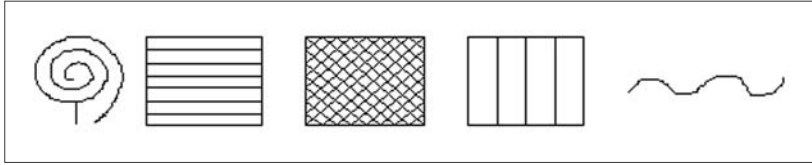
b-) Çizgi bir biçim oluşturur. Biçimi en özlü manasıyla ve soyut bir şekilde gösterme yoludur.

c-) Çizgi gözü etkileyerek dikkati bir noktaya doğru çeker.

d-) Çizgi bir yüzeye ton değeri kazandırır.

e-) Çizgi bir motif, form, şekil, kompozisyon oluşturmanın aracı- elemanıdır.

f-) Çizgi hareketten doğar ve bir hareketi ifade eder. Çizginin hareketi ve bir dinamizmi vardır.

Şekil 1 - Çizgisel fonksiyonlar

Görsel sanatlarda çizgilerin hareketlerini, ölçüsünü, tipini, yönünü, yer ve karakter özelliklerini (fiziksel yapısından doğan özellikleri) anlamları bakımından ele alacak olursak;

Çizgi, bütün görsel sanat çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Yılmaz'a göre (1986: 24–25)

Düz çizgiler 90 derecelik açılar yaparak bir araya geldiklerinde durgunluk, durulma ve yerleşme etkisini kuvvetlendirirler. Düz çizgiler 90 dereceden daha büyük ve daha küçük açılarla bir araya gelerek kırık çizgiyi oluşturduklarında kıpırdanma etkisini doğurmuş olurlar. Eğri çizgilerde bu kıpırdanma ve hareket duygusu daha yoğun bir biçimde görülür. Bu çizgi ne kadar eğilip bükülürse o kadar canlılık ve kıpırdanma duygusu uyandırabilir.

Düz çizgiler nerede kullanılırsa kullanılsın durgun ve hareketsiz çizgilerdir. Bu çizgilerde hiçbir iniş, dalgalanma, eğrilme ve kırılma gibi hareketlenmeler olmadığı için gözde durgunluk, durulma ve yerleşme etkisi bırakırlar.

Bigalı (1976: 223) ise "Resim Sanatı" kitabında;

Dik ve yatay çizgiler sakin ve kusursuz durgunluğu empoze ederler. Diyagonal çizgiler ve kavisler sürekli hareketin sembolüdür. Yüzeylerde değişik karakterlerde sunulan çizgi, ilgimizin sürekliliğini sağlar. Çizgi bir formu gösterir, açar. Çizginin forma tatbik edilmesiyle, renk tesirini yaratabilir. Çizgi, boşluğu tanıttıcı veya bir karakteri belirleyici formu ifade edebilir. Birbirine bir form içinde, sık olarak yaklaştırılan çizgiler doku ya da ton (valör) yaratabilir. İki eğri çizgi uçlarının bağlanması bir formu oluşturur

diyerek çizginin form üzerinde bıraktığı etkiye açıklık getirmektedir. Çizgilerde eğriler arttıkça, dinamizm ve hareket duygusu da artar. Eğri çizgilerde istiflenmiş şekil ne olursa olsun daima kıpırdanma, hareketlenme etkisi uyandırır. Eğri çizgilerin hakim oldukları herhangi bir alana bakan göz yaşamın, kaynaşmanın etkisi altında kalır (Berk, (1964:55)

Çizgi pek çok noktanın bir düzey üzerinde birleşmesinden oluşur. Sanatçı Paul Klee'ye göre 'çizgi', yürüyüşe çıkmış bir noktadır. Kimi çizgiler ince, kimileri kalındır; kimileri kırık kimileri masif ve sağlamdır; kimileri doğru, kimileri eğridir; dikey, yatay ve diyagonal olarak yön değiştirirler. Bir nesnenin dış kenarını belirleyen çizgiye kontur denir. Kimi çizgiler bilinen nesnelere belirler, kimileri ise duyguların anlatımına yardım eder (Kırışoğlu,1997: 1.16).

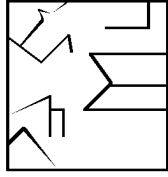
Çizgi çeşitlerinin psikolojik yapıları ve anlamları

Resim sanatında çizginin, dokunma ve hareket duygusu uyandırdığı düşünülmektedir. Resme bakarken, alınan zevk içten içe hareket eden ve gerilen vücudun, algılanan nesnelere kapılması olarak açıklanmaktadır. Birey sadece düşüncesinde canlandırdığını, yaptığı ya da izlediği resimde gördüğü çizgilerle beraber hareket ederek eser ile duygusal bir beğeni veya itici bir bağ oluşturur. Bireylerin beğenisinde yapılan çalışmalarda çizgilerin insanlar üzerinde belirli etkilere sebep olduğu, çizgilerin psikolojik olarak değiştiği, bireylerin biçim, form ve şekillerde farklı isteklerde oldukları tespit edilmiştir. Boydaş, (2007:19) "sanatçılar eserlerinde değişik çizgiler kullanırlar. Dikey-yatay çizgiler, diyagonal çizgiler, düz-eğri çizgiler, kalın-ince çizgiler, kırık çizgiler, farklı duyu ve düşünceleri anlatabilirler" demektedir. Örneğin; düz çizgiler nerede kullanılırsa kullanılsın durgun ve hareketsiz çizgilerdir. Bu çizgilerde hiçbir

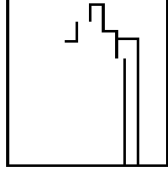
iniş, dalgalanma, eğrilme ve kırılma gibi hareketlenmeler olmadığı için gözde durgunluk ve durulma etkisi bırakırlar.

Resimde çizginin karakteristik tipi, psikik etkileme yönünden büyük önem taşır. Örneğin; Düz çizgi bir biteviyelik verir. Bu etki ölçü ile de ilgilidir. Hatta hacim çağrışımı da yapabilir. Ayrıca çizgi kendi etrafında bükülerek bir takım dalgalı yüzeyler yaratabilir. Bütün bu hareketler gözü oyalar. Bu gidiş ritmik bir karakter aldığı anda çoğu kez göze hoş gelen bir uyum elde edilir. Eğri karakterli bir çizginin kendisine özgü bir akıcılığı vardır. Buna karşın çizginin ani yön değiştirmeleri heyecan, hayret ve tereddüt uyandırır, kararsızlığı yaratır. Ayrıca resmin özelliği, konu tarafından belirlenir; Yatay çizgiler sükûneti, yukarı çıkan hatlar sevinci, aşağı inen çizgiler de kederi ifade ederler. Bütün bunların hislerimizin değişik oluşlarında payları vardır (Turani,1997:629). Çizgi çeşitlerini psikolojik yapıları ve anlamları bakımından irdelersek;

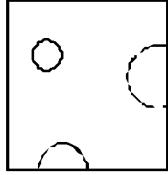
- 1) Resimdeki doğru çizgiler; sakinliği, sağlamlığı ve sürekliliği ifade eder. Yatay doğru çizgiler yerleşme ve hareketsizlik duygusunu anlatır. Dikey doğru çizgiler göz seviyesinden aşağıya düştükçe bitkinliği, cansızlığı ve korkuyu belirtir. Eğik doğru çizgiler sağlamlık duygusunu ve hareketi sağlar.
- 2) Resimdeki eğri çizgiler; kıpırdanma, kaynaşma, hareket ve neşeyi ifade eder. Çizgiler eğrileri arttıkça basit devinimden, dinamik bir harekete ulaşırlar. Çizgi ne kadar eğri ise canlılığı, hareketi o kadar dinamiktir. Düz çizgilerin “eğik” bir yönde (yatay yer düzlemine açık yönelişleri), yoğun çizimleri, kuvvetli, düzenli bir hareketi algılatır.
- 3) Düz, ince çizgiler: Yapıları gereğince sadelik, huzur, sükûnet ve rahatlık veren çizgilerdir.
- 4) Yuvarlak, eğri çizgiler: Yumuşaklık, hoş ve ritmik bir hareketi, okşamayı ifade eder.
- 5) Kırık, kalın-kesik, kenarlı çizgiler: Sertliği, dinamizmi, güveni ifade eder.
- 6) Eğri-dairevi ve eğimli çizgiler; gücü, hareketi, dönüşümü imgeler.
- 7) Yatay ve 90 derecelik dik çizgiler; durgunluk, dinginlik, içsel sessizlik ile ifadelenir.
- 8) Yukarı yükselen çizgiler; yaşamı, canlılığı, dirimliliği simgeler.
- 9) Enlemesine yatay ve zemine bağlanan çizgiler; ağırlığı ifade eder.
- 10) Ufuk çizgisinin altına diklemesine uzanan çizgiler ise; canlılığı, hastalığı, bitkinliği anlatır. Ufuk çizgisinin altında (zemin altında) yatay çizgiler; yok oluşu, ölümü simgeler (Atalayer,1994: 149–150).

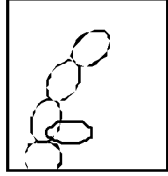
Katı malzemedeki kırık çizgiler kararsızlık ve ölümsüzlük ifade eder

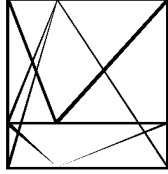
Yükselen çizgiler devamlılık, azamet ve kudret ifade ederler.

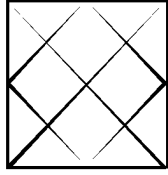
Yuvarlak çizgiler; esneklik, çoğalma duygusu, genişlik ifade ederler.

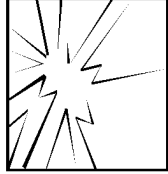
Oval çizgiler; iyilik, devamlılık, yaratıcılık ifade ederler.

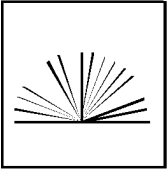
Merkezi yanda biçimsel olmayan çizgiler esneklik, gelişme hareketlilik ifade ederler

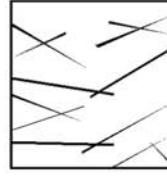
Merkezi ortada biçimsel olan çizgiler beraberlik, denge, aşırı uygunluk ve simetriyi ifade ederler.

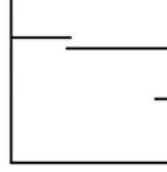
Belli bir merkezde toplanan kırık çizgiler; heyecan, patlama duygusu ifade ederler

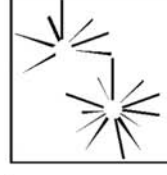
Bir noktadan dağılan düz çizgiler; umut etme, yükselme ifade ederler

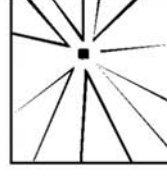
Meyilli olarak birbirini kesen çizgiler; çatışma, şiddet duygusu ifade ederler.

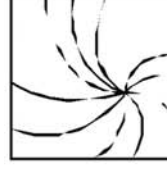
Yatay çizgiler sükûnet ve huzur ifade ederler

Bir noktadan çıkan çizgiler; radyasyon, titreşim, kuvvet ifade ederler

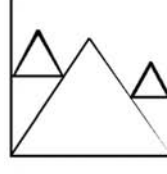
Bir noktaya doğru giden çizgiler; dikkat çekme, şoke etme, etkilemeyi ifade eder

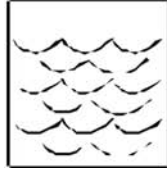
Bir merkezden çıkan eğri çizgiler; ritim, beraberlik, çekicilik ifade ederler.

Aşağıya doğru akan eğri çizgiler ritim, beraberlik, çekicilik ifade ederler

Birbirini destekleyen kırık çizgiler; emniyet, güven ve güçlülük ifade ederler

Ölçülü eğri çizgiler; kişi üzerinde yumuşak etki bırakırlar ve neşe duygusu verirler.

Şekil 2 – Değişik çizgilerin yarattığı anlamlar

Çizgilerin kalınlıklarını, aralıklarını, yönlerini eksilterek veya artırarak, gerektiği zaman eğik, kırık, kesik, dalgalı, yatay, dikey, yuvarlak çizgiler kullanarak çeşitli düzenlemeler ve kompozisyonlar yapılabilir. Bu düzenlemeler veya kompozisyonlar kullanılan çizgi karakterlerine bağlı olarak düz yüzey etkisi yapabileceği gibi, dalgalı yüzey ve derinlik anlatımı da verebilirler.

“Çizgiler farklı aralıklarla farklı yoğunlaşmalara yol açar. Böylece, farklı uzunlukta görünen kısımlar ortaya çıkar. Farklı uzunlukta görünen kısımlar ise resme derinlik kazandırır” (Güngör,1983:5). Resimlerde yalnızca çizgi kullanılarak da soyut ve somut nitelikli resimler yapılabilir. Albert Dürer, Henry Moore, Ferit Apa, Turgut Zaim gibi birçok sanatçının eserleri buna örnek olarak gösterilebilir.

Albert Dürer "Mağşerin Dört Atlısı" 1497-98

Turgut Zaim "Yörükler" 1955-58

Kompozisyon üzerinde kurulan çizgiselliğin güçlü ve vurgulayıcı oluşu, resim yüzeyindeki ritmik hareketi ve kıpırtıyı sağlayabilir. “Çizgisel yeteneğin gücü, kütleyi gerektiği gibi ortaya koyabilmesindedir. Çizginin tek düzelikten sıyrılarak ince, pes ve tiz duyarlıklara erişmesi, yerinde köşeler, yerinde yuvarlaklar meydana getirerek etkinleşmesi büyük ustalarda görülür” (Tansuğ,1973:14). Sanatçı, yüzeylerin kesiştiği yerlerden, farklı tonların kesiştiği yerlere, tamamen kendi imgelemlerinden yararlanarak çizgiyi araştırır ve değişik amaçlarla kullanır. Örneğin Alman sanatçı Albert Dürer, çizgi ustalığını gravür çalışmalarında gözler önüne sermektedir. Metal ve tahta üzerine oyduğu

bütün işlerinde görselliği çizgi üzerinden izleyiciye aktarmıştır. Çizgi, Dürer'in bütün gravür çalışmalarında kendini göstermiş, yan yana ve üst üste gelerek lekeler kurmuştur. Dürer, çizgiler içindeki biçimlere tarama yoluyla ışık-gölge etkisi vererek üç boyutlu bir görünüm kazandırmıştır.

Kompozisyon üzerindeki çizgilerin kullanımında sağlanacak olan düzenin göz duyarlılığına bağlı olarak geliştirilip, göz duyarlılığının etki alanında olacak şekilde düzenlenmesi kompozisyondaki bozuklukların kaybolmasını sağlayacaktır. Resim üzerinde kurulan her şeyin dengesini algıya bağlı olarak aktaran tek araç gözdür. Algı duyu organları vasıtası ile elde edilen bilgi (Meydan Larousse, 1992:307) olduğuna göre kurulan kompozisyonun estetik güzelliğini bize aktaran göz, kompozisyon içerisinde bir denge, bütünlük ve iç güzellik arayacaktır. Kompozisyon içerisinde çizgilerdeki ritmik hareketlenmeler, vurgular izleyicinin eser karşısındaki duygularını (sevincini, kederini, mutluluğunu, durgunluğunu, kızgınlığını, vb.) ortaya koyacaktır. Çünkü çizgi; gözü uyaran bir enerjiye, titreşime sahiptir. Bulunduğu konum, yer, sınır, yön, sayı, ölçü ile bir anlam kazanandır.

Resim Sanatında Çizgi ve Ritim

Sanat elemanları ve ilkeleri, problem çözümlerinde anlamlı kullanıma katkıda bulunan güçlü kavramlardır. Tek başlarına öğretildiğinde amaçsızdırlar (Armstrong 1994'ten aktaran, Kırıçoğlu,1997:1.15). Bu sanat elemanları veya tasarım elemanları, ön yapı malzemeleri, sanat eserinin yapı taşlarıdır. Sanatçı bunlarla duygu ve düşüncelerini anlatmaya çalışır. Sanatçılar bu elemanları, sanat ilkelerine göre bir kompozisyon, birlik yaratmak için kullanırlar. Çünkü birlik, sanat eserleri için bir tür aksiyomdur. Yani tartışmasız kabul edilen gerçeklerdir (Boydş,2007:16). Bu elemanlardan olan çizgi, sanat eserine atılan ilk hareketi meydana getiren, eserin oluşumuna yön veren, birlik ve düzenin, nesnenin temsilcisidir. Her nesnenin, düzgün, kırışık, mat, parlak, yamru yumru ya da tüylü bir dokusu vardır. Elinizle bir nesneyi algılamayı sağlayan özellik dokudur. Kimi dokular gerçektir. Kimileri ise sanatta taklit edilmiştir. Bir sanatçı bir dokuyu çizdiği ya da boyadığı zaman bu bir örüntü oluşturur. Bu örüntü çizgilerin, şekillerin ve renklerin tekrarı ile elde edilir (Kırıçoğlu,1997:1.19).

Resim sanatında kullanılan her malzeme kendine özgü bir çizgi karakteri oluşturmaktadır. Salt çizgi, resim sanatında karakter

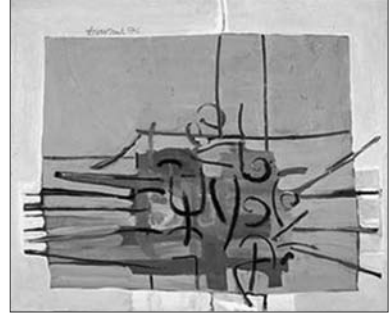
bakımından sert, yumuşak, kırık, eğri, pütürlü, kesik, demet çizgi gibi karakter farklılıkları göstermektedir. Bir fırçanın çizgisi, gravür kaleminin çizgisi, kurşun kalemin çizgisi, kuru veya yağlı pastelin çizgisi gibi. Bir tablodaki eğri bir çizginin rahatça akışı, düz bir çizginin kesinliği, müzikteki ritim gibi resim sanatında da zevk katar. Çizginin, gözde bıraktığı incelik, çizgilerin ritmik bileşimlerinden oluşan soyut biçimlere kendilerini kaptırırlar.

“Kavisli çizgilerin kendi içinde dönerek oluşturduğu spiral yaylar plastik sanatlarda gözle görülen çok zevkli ritmik hareketler ve tekrarlar oluştururlar. Bir kompozisyon bu tür ritimlerle oluşturulursa ritmik kompozisyon düzenini yansıtır. Spiral ve kavislerin farklı ölçülerle tekrarı, sonsuz duygusalılıkta gelişebilir. Keskin köşeler yaparak ilerleyen düz çizgilerin ani yön değişimleri ile oluşan zikzak ritimler gözü sık sık şaşırtır ve üzerimizde karasızlık, karışıklık yaratarak heyecanlarımızı öfke ve antipatiye dönüştürür” (Bigalı,1976: 220).

Resmin biçimsel tasarımı çizgilerin, biçimlerin, renklerin, tonların, doku özelliklerinin anlatımcı bir düzen içinde bir araya getirilmesiyle oluşur. Renklerin ve imgelerin bir araya getirilmesi içerik açısından betimsel ya da simgesel anlamlar taşıyabilir. Ama bir duyguyu, uyumu, gerilimi ya da mekân, hacim, hareket, ışık gibi görsel kavramları yansıtmada, içerikten çok renk ve biçimin ilişkisi önem kazanır. İçerdiği anlatım gücüyle ince, kalın, düz, kesik, doğru, eğri, dalgalı ve kırık çizgiler, resimde görüntüsel olarak yineleme ya da karşıtlık duygusu uyandırır. Çizgilerin arasındaki alanların değişik renk ve tonlarla boyanması ise hacim, ağırlık, mekân içindeki konum, doku gibi nitelikleri belirler. “Görsel sanatlarda şekil, renk, çizgi ve valörün ölçülü ve düzenli tekrarı uyum yaratır” (Bigalı,1976:201). Sanat eseri üzerinde uygulanan çizgiler arasındaki benzer şekildeki boşlukların ve renklerden oluşan şekillerin tekrarı, esere anlam yükleyerek üstünlük ve ritmik hava kazandırır. Eser üzerinde yapılandırılan formun düzeni ritmidir. Eser üzerinde kurulan kompozisyondaki iri parçalar ve onların sistemli bir şekilde bağlanması, parçalar üzerindeki detayların sistemli ve düzenli çalışması ritmi oluşturur. Van Gogh’un 1889’da yaptığı “Yıldızlı Gece” ile Adnan Turani’nin “Sakin Denizi Dinliyorum” isimli eserlerdeki renklerle vurgulanan çizgisel görüntü ve çizgi arayışları örnek eserler olarak incelenebilir.

Van Gogh "Yıldızlı Gece" 1889

Adnan Turani "Sakin Denizi Dinliyorum" 1976

Boydaş, (2007:25) hareketle yakın ilgisi olan sanat eseridir ritim. Ritim anlatılmaktan çok sezilir. Ritim bir sanat eserinde görsel bir tempo yaratmak için tekrarlanan elemanların dikkatle düzenlenmesiyle gerçekleştirilir. Bu tekrarlanan elemanlar, izleyicinin bakışının eserin yüzeyinde kolayca gezmesini, dolaşmasını sağlar, demektir. Doğanın devinim içindeki ritimsel yapısı, tekrarlardan meydana gelmesi, canlı olmanın göstergesidir. Buradan anlaşılmalıdır ki "ritmin iki önemli tamamlayıcısı vardır. Bunlar; tekrar ve vurgudur. Ritim tekrarın sonucudur. Resimde motif ve aralıkların farklı düzenlenmesiyle değişik ritimler yaratılır. Düzenli ritim, değişken ritim, akıcı ritim, ilerleyen ritim, tesadüfî ritim vb." (Boydaş,2007:26).

Keskinok'a göre (1994:2);

"Bir biçimsel durumun sonucu olarak ortaya çıkan ritim, evrenin çekim, denge, merkezkaç vb. gibi değişmez yasalarına dayanmaktadır. Özellikle gözümüz biçimdeki egemen öğe karşısındaki değişikliğe son derece duyarlıdır. Resimde hareket karşıtlarına dayanır. Bir beyaz kâğıt üzerinde bu beyazlığa karşıt siyah bir benek, bir çizgi ya da bunun tersi bizde hareket algısı uyandırır. Renk ilişkilerine dayalı biçimlerde hareket renk karşıtlarıyla sağlanır. Bu nedenle resimde hareket ve ritim o biçimlendirme tarzının gerektirdiği biçimsel öğeler aracılığıyla sağlanır."

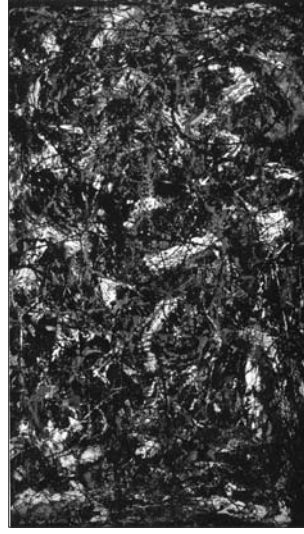
Sanat tarihçi Werner Hofmann, Munch'un çılgılık resmini yorumlarken, eserin çizgiselliğindeki hareketten yola çıkarak şöyle der;

...Ön planda, ortada, resmin alt yanından sola doğru çapraz ikiye bölen köprü'nün üstünde, korkudan gözleri dışarıya uğramış, ağzı açılmış, elleriyle kulaklarını tıkayan birini görüyoruz. Gerek bu

figür, gerek resmin dörtte üçünü kaplayan manzara, toprak, su ve gökyüzü kıvrımlı çizgilerle dalgalanıyor. Daha doğrusu öndeki figürle başlayan dalgalanma, daha da hızla yayılıyor ve köprü'nün öbür ucunda duruluyor. Düz çizgilerle verilen köprü'nün birden derinleşerek resmin içine doğru uzanması, resim yüzeyi üzerinde dalgalanan ve bağırarak verilen manzarayla şiddetli bir karşıtlık oluşturuyor. Nasıl ki arkadan gelen iki kişinin durgun ve düz çizgileri öndekinin dalgalanışıyla karşıtlık oluşturuyorsa, böylece doğayı saran çılgılık ve ses dalgaları halinde görselleşiyor (İpşiroğlu,1995:31).

Edvard Munch "Çılgılık" 1895

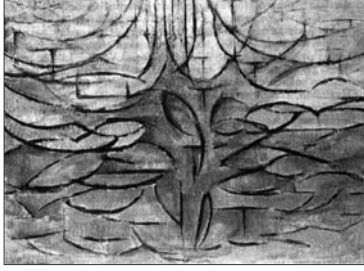

J. Pollock "Dolu Fathom Beş" 1947

Plastik sanatlar da her sanatçı kendine özgü bir tarzda eserlerini icra etmiştir. Örneğin; Mondrian geometrik çizgi ile J. Pollock boyayı akıtarak oluşturduğu çizgi ile yapıtlarını oluşturmuşlardır. Sanatçılar her zaman anlatım istekleri doğrultusunda, farklı karakterde, farklı malzemelerle oluşturdukları çizgi karakterleriyle eserlerini üretme yolunu seçmişlerdir.

Bir sistem içerisinde yerleştirilen iyi bir eserde, en küçük parçadan en büyük parçaya kadar oluşturulan kompozisyonda ritmik hareket algısı aranır. Bu parçaların dengeli ve ölçülü yerleşimi, parçaların değişik eğilimleri ve yönleri, düzenli açılımları eser içinde ritmik havayı sağlar. Eserin dengesi ve izleyiciye bıraktığı etki, tablonun dik, yatay, diyagonal

ve çembersel hareketlere bölünüşü, “tabloya geometrik bir düzene sokmak, birlik ve bütünlüğü sağlamakla” eserin ritmi sağlamış olur (Bigalı,1976:201).

Mondrian “Çiçek Açmış Elma Ağacı” 1912

Wassily Kandinsky “Enine Çizgi” 1923

Turan Erol Türk resim sanatının önde gelen sanatçılarından Nurullah Berk'in resimlerindeki çizgisellik ve çizgi ritmi için şöyle analizde bulunmaktadır;

Nurullah Berk sonsuza dek sürecekmış izlenimi uyandıran bir arayış içinde, o dingin, fırtınalı denizler ortasında bile durağan kadınlarını, adamlarını, bulutlarını, baloncuklarını, deve dikenlerini düz ve eğri çizgilerin projeksiyonunda yineler durur. (...) Nurullah Berk'in resim dünyası pıtraklı, ürkünç, ağulu bitkileri, nesnelere itici, bazen ürkünç havasına bürünmeye başlarsa da bütün bu tablolarla doğanın ve insanın değil, salt eğri ve düz çizgilerin düzensiz (rytmique) ilişkileri yaşar, yaşama hakkı bulur (Karayağmurlar,2009).

Nurullah Berk “Gergef İşleyen Kadın” 1974

Ferit Apa “Yaşlı Kadın” 1934

Ritmin temel çıkış noktası müzikle olmakla birlikte, plastik sanatlar eğitiminde gerek temel sanat öğeleri, gerek temel sanat ilkeleri ve estetik değer yargıları ile olan ilişkisi mutlakır. Çizgideki ritimsellik, sanat eserinin hareketliliğini, birlik ve bütünlüğünü sağlayarak görüntünün izleyici üzerindeki beğeni etkisini artırır. Şu bir gerçektir ki, sadece sanatta değil, var olan her şeyin şeklinin, yapısının, görüntüsünün, renginin, biçiminin, formunun ve dokusunun bir ritmi vardır. Evrende ve yaşadığımız dünya üzerinde var olan her şey ritmik bir görüntü durumundadır.

Sonuç

Çizgi, sanatta ve yaşamda içerdiği anlatım gücüyle ince, kalın, düz, kesik, doğru, eğri, dalgalı, kırık vb. şekilleri ile yineleme ya da karışıklık duygusu uyandırarak iç benliğin, duygu ve düşüncelerin, inançların dışa aktarımı amacıyla kullanılır. Bir tasarımda çizgiler arasındaki boşlukların değişik renk ve tonlarla boyanması ise hacim, ağırlık, doku, mekân içindeki konum gibi nitelikleri ortaya koyar. Plastik sanatlarda ritim kavramı da sanat eserinin yaratıcısı ve izleyicisi olan insan tarafından, kendi duygu, düşünce ve aktarım kapsamında algılanır. Çünkü her insanın algı yetisi ve algıladığını aktarma yetisi farklıdır. Ritim; sanat eserinin müzikte olduğu gibi, vazgeçilemeyen, insanı uyandıran, heyecan veren, hareketlendiren parçasıdır. Ritim, sanat eserini, tasarım öğeleri, ilkeleri ve estetik değer yargıları ile monotonluktan kurtaran, canlılık kazandıran, oluş verendir.

Plastik sanatlarda ritim tek başına varlık gösteremez. Eseri var eden bütün tasarım öğeleri çizgi, doku, biçim, renk, ışık-gölge, ton, ölçü, form, aralık (espas) ile birlikte, tasarım ilkeleri olan tekrar, hareket, denge, uygunluk (benzer), zıtlık, koram, egemenlik, birlik ve estetik değer yargıları olan boşluk-doluluk, koyu-açık, büyük-küçük, hareketli-durgun (hareketsiz), opak-parlak ile birlikte ritmi oluştururlar. Bu bütünlüğün sonucu, sanat eserinin beğenisi ve tamlığıdır. Parçaların kopmuşluğu, sanat eserinde eksikliği, bozukluğu ortaya çıkarır, beğeniye azalır. Bu durum tasarım öğeleri, ilkeleri ve estetik değer yargıları için ritmin gerekliliği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. İzleyiciyi esere bağlayan resimde oluşturulan ritimli bir renk, ritimli bir şekil, ritimli bir biçim, ritimli bir çizgi, ritimli bir hareket, ritimli bir tekrar ve diğerleridir. Benzer ya da farklı formların, renklerin, lekelerin bir araya gelmesiyle oluşan ritmik tasarım, izleyicinin iç dünyasında yine farklı algı durumları

oluřturacaktır. Bu algıyı hissettiren ritimdir. Kısacası plastik sanatlarda ritim; birbirinden kopamayan tasarım öğeleri, ilkeleri ve estetik deęer yargıları topluluęudur. Bir yařamın var olma dūřüncesi ritimsiz mümkün deęildir. Evren ritmik bir akıř ięerisinde, dūnya ritmik bir dūzen ięerisinde, yařam ritmik bir ahenk ięerisinde devam ettięine gōre, ritimsiz bir olgunun evrende olmadıęı dūřüncesi hepimizce kabullenilebilen bir geręektir. Sonuę olarak ritimsellięin özüne dair řōyle sōylenebilir. Evren var olan her řeyiyle ritimdir.

Kaynakça

Aslanapa, Oktay. (2005). Türk Halı Sanatının Bin Yılı. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Atalayer, Faruk, (1994). Temel Sanat Öğeleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Atalayer, Faruk, (1999). Temel Sanat Eğitimi Ders Notları. Isparta: SDÜ. Güzel Sanatlar Fakültesi.

Berk, Nurullah, (1964). Resim Bilgisi. İstanbul: Varlık Yayınları.

Bigalı, Şeref, (1976). Resim Sanatı. İstanbul: Yayıncılık Matbaası.

Boydaş, Nihat, (2007). Sanat Eleştirisine Giriş. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Demir, Abdullah, (1993). Temel Plastik Sanatlar Eğitimi. Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. Resim-İş Lisans Tamamlama Programı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Dikici, Ayhan,(2001).Sanat Eğitiminde Yaratıcılık. Milli Eğitim Dergisi, Sayı:149

Fischer, Ernst, (1995). Sanatın Gerekliği. Çeviri: Cevat Çapan, İstanbul: Payel Yayınları.

Güngör, Hulusi, (1983). Temel Tasar. İstanbul: Alfa Matbaası99.

İpşiroğlu, Nazan. (1995). Resimde Müziğin Etkisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

İslimyeli, Nüşet, (1977). Türk Resim Sanatında Desenler. Ankara: Ankara Sanat Yayınları 6.

Karayağmurlar, Bedri. (2009). Nurullah Berk ve Kübizm, İzmir: D.E.Ü. Buca Eğitim Fakültesi. www.bedrikarayagmurlar.com/yazilar adresinden 07.06.2009 tarihinde alınmıştır.

Keskinok, Kayıhan, (1994). Doğada ve Sanatta Ritimler. Sanat Dergisi, Sayı:7

Kırıçoğlu, Olcay ve Stokrocki, Mary. (1997 s.1.15). Birleştirilmiş Sanat Eğitimi Yöntemleri. Yök/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi, Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi, Ankara.

Lawry, Bates, (1971). Sanatı Görmek. Çev: Yurtsever, Necla ve Güvenli, Zahir. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Meydan Larousse, (1992). Büyük Lügat ve Ansiklopedisi. Sabah Gazetesi Yayınları.

Read, Herbert, (1974). Sanatın Anlamı. Çev: İnal, Güner ve Asgari, Nurşin. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Sözen, Metin ve Tanyeli, Uğur (1996). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Tansuğ, Sezer (1973). Resim Kılavuzu. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Turani, Adnan, (1997). Dünya Sanat Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

TDK, (1974). Türkçe Sözlük, TDK Yayınları-Sayı:403 (6. Baskı), Ankara: Bilgi Basımevi.

Yılmaz, Emel (1986). Hareket. Yeni Ankara Sanat Dergisi. Haziran, Sayı:1-2.